

Nordvästjylland

Danmark är nog det land som svenskar anser sig vara mest bekanta med, möjligen med undantag för Norge. Ändå finns det mycket att upptäcka, mycket mer än vad vi kunde hinna med under årets FNSiN-resa. Vi som gjorde vårt bästa var Anders, Birgitta, Eva, Ingrid och Unn. Efter att ha övervägt några andra alternativ stannade vi för att utforska ett par stycken av västra och nordvästra Jylland. Färden gick via Göteborg och Frederikshavn till Ringkøbing och därifrån till Nykøbing Mors. Vi reste under den första juliveckan. Unn passade på att åka i förväg för att se på Ribe och några andra danska städer. Eva och Birgitta valde att förlänga resan med ett par dagar i Skagen.

"Jernkysten"

Svensken föreställer sig nog ofta det danska landskapet som ett flackt, kanske lätt böljande, välmående jordbruksland med idylliska byar och småstäder. På många ställen stämmer bilden också med verkligheten, men från den lugna goda jorden är det ofta nära till det dramatiska och stormiga kustlandet. Västra och nordvästra Jylland utgör en frontlinje mot Nordsjön, där livet många gånger varit hårt för både sjöfarande och kustbor. Själva kusten är ett föränderligt landskap. Att ange Danmarks landyta är faktiskt inte så lätt, eftersom strandlinjen varierar. Strömmarna flyttar sand och grus från söder mot norr längs den jylländska nordsjökusten. Havet tar och havet ger.

Många fartyg har förlit längs kusten. ("Han hade slungats mot Sydjyllands klitter en gång i en storm från nordväst.") Som om inte naturen varit tillräckligt hårdhänt sägs det här - liksom på Gotska Sandön - ha funnits samvetslösa rövare som lockade fartyg att förlisa genom att sätta upp falska fyrar. Längs den farliga kusten - som sedan gammalt också kallats *Jernkysten* - står fem stabila fyrtorn som byggdes mellan 1843 och 1907. Den äldsta av dem står vid Hanstholm som ligger på Jyllands "skuldra", där kusten stupar brant ner i havet. Hansthols fyr är Danmarks äldsta elektriska fyr och den lär också en tid ha varit världens starkast lysande fyr. (Se första sidan)



Bundbæk mølle. Foto: Eva Pettersson

För omkring 60 år sedan fick uttrycket järnkust ytterligare en innebörd – än i dag ser man tydliga spår i form av en rad tyska befästningsanläggningar från ockupationsåren. Hanstholm är annars ett påfallande modernt litet samhälle som i huvudsak har vuxit upp under de senaste årtiondena och saknar den gammaldags charm som man annars förknippar med danska småstäder. Från hamnen har man båtförbindelser med Norge, Färöarna och Island.

Vid Hanstholm börjar en 35 km lång vandringsled längs Vigsø bugt. Vi hinner tyvärr bara gå en kort bit men inser att man borde ägna den betydligt mera tid. Söder om Hanstholm ligger Nordeuropas största fågelreservat, Vejlerne.

Topografiskt gränsland

Genom Jylland går en skarp naturgeografisk gräns, *hovedopholdslinien*. (Från Bovbjerg på västkusten via Viborg till Padborg vid tyska gränsen) Det var här som den senaste inlandsisen gjorde halt och därför är landskapsbilden sydväst om linjen en helt annan än norr och öster om den. Större delen av det danska området låg, liksom skandinaviska halvön, under den enorma glaciären som krossade allt i sin väg. Utanför isranden flödade älvar av smältvatten med grus och slam ut från sina rännor under isen, bildade deltan och lämnade efter sig morän. Där, i sydväst, utbreder sig nu ett landskap som präglas av vidsträckta och flacka kullar, som på danska kallas *bakkeøer*, ljunghedar och planterade skogspartier. I norra och östra Jylland är landskapet i stället genomskuret av dalar där älvarna rann fram under isen. Vi cyklar på lugna småvägar, mellan täta snår av nyponrosor och fläderblom, längs fjordens stränder, genom mörka - men små - skogar, förbi vidsträckta åkrar. Överallt ser man vindkraftverk. De blir allt fler och ingår i en nationell plan att förnyelsebara energikällor skall täcka 35 % av Danmarks energiförbrukning inom 30 år.

Kring Ringkøbing

Vi tillbringar några nätter i Ringkøbing, en liten stad med många rosor. Ringkøbing ligger vid en stor fjord, närmast en sjö, som är avskild från Nordsjön av en lång och smal landtunga, Holmsland. Till mycket stor del är landtungan exploaterad av fritidsbebyggelse, men i söder bildar ett våtmarksområde övergång mellan vatten och fastland. Våtmarken kallas *Tipperne* och är ett viktigt fågelskyddsområde, häckningsplats för tusen par vadarfåglar.

Många av de människor som kämpat vid kusten har försvunnit i historiens anonymitet. En som inte gjort det är Abeline Sørensen, änkan på strandfogedgården i Haurvig. Hon var född 1870, gifte sig vid 20 och blev änka vid 34 med fem barn att ta hand om. Sedan levde hon på gården – som nu kallas Abelines Gaard – till sin död 1957. Tillsammans med tre av barnen drev hon lantbruket vidare, men hon kom också att spela en roll i de förändringar som nådde trakten. För det första fick hon hand om den lokala telefonväxeln. Efter att först ha protesterat mot att det skulle skvallras över hennes marker ändrade hon sig och skötte växeln i hela 62 år. För det andra började hon ta emot vad man kallade "gårdsturister" och badgäster. Så började turismen på Holmsland och i dag är trakten en tummelplats för sol- och badsugna med Hvide Sande som centrum. Att stiga in i Abelines Gaard (som i dag är museum) är som att kliva in i Abelines egen tid. Man kan knappast gå oberörd genom rummen och se de vardagliga tingen, som om huset ännu vore bebott. För drygt hundra år sedan drog en sträng väckelse-rörelse över trakten, något som skildras i filmen *Guds børn*, inspelad för ett par år sedan bl a just på Abelines Gaard. Abeline är för övrigt ett gammal gott danskt läsarnamn.

Danmark är förvisso inte känt för att vara ett skogsland, men här och där träffar man på mindre skogspartier, som ofta kallas plantager. Från Ringkøbing cyklar vi ett par mil till *Dejbjerg Plantage* och den gamla vattenkvarnen *Bundbæk mølle*. Till fots fortsätter vi på den såkallade Rakkerstien som har fått sitt namn av att den leder förbi den plats där Danmarks sista rackare bodde. Liksom i Sverige var rackarna de som utförde de smutsiga sysslorna – assisterade bödeln, snöpte hästar och gjorde annat som ansågs nödvändigt i den tidens samhälle men som vanligt folk inte ville befatta sig med. Vanligt folk befattade sig heller inte med rackarna, som därför bodde avsides. Vi lämnar kvarnen, vi går genom skogen, över en våtmark och når så småningom en ljunghed – också den ett typiskt inslag i landskapet. Trots att det inte är särskilt långt till bebodda trakter och solen skiner så känns ödsligheten mycket påtaglig.



Skarregård, Foto: Eva Pettersson

Kring Nykøbing Mors

Nykøbing Mors (som inte skall förväxlas med Nykøbing på Falster) ligger, som namnet anger, på ön Mors som i sin tur ligger i den stora Limfjorden, musslornas hemvist. Nykøbing blev stad år 1299 och dess äldsta byggnad är Dueholms kloster (1371). Här i staden föddes Aksel Sandemose och måhända fick han här impulser till Jantelagen, i så fall ett föga smickrande omdöme om den stillsamma staden.

Det är ett mycket cykelvänligt landskap - och geologiskt mycket intressant. Molér är ett mycket viktigt begrepp på Mors. Det är kanske något mera känt som *kieselgur*. För omkring 55 miljoner år sedan levde en grupp mikroskopiskt små alger - diatoméer - i havets övre lager. Deras skal innehöll kisel och när de dog sjönk de till botten, där de blandades med fina partiklar och efterhand kom att bilda enorma lager som nu går under namnet molér och som förekommer just i nordvästra Jylland. På Mors är lagret upp till 60 meter tjockt och blandat med tunna lager av aska från vulkanutbrott, totalt 179 stycken. Som många andra naturtillgångar har moleret varit till både gagn och olycka för bygden. Molér har nämligen två egenskaper som har gjort det så attraktivt att det uppstått en industri kring det just på Mors. Det har god isoleringsförmåga och hög absorptionsförmåga. Man använder det i byggnader och man använder det till kattsand (!) - men "hvorn længe kan hvorn mange katter tisse i deras kasser før Nordmors er skyllet væk?", som Mors-författaren Knud Sørensen har uttryckt saken? En av de mest framträdande höjderna i detta landskap är Hanklit, som reser sig drygt 61 meter nästan rakt upp ur Limfjorden. Här, i branten, kan man tydligt urskilja moler- och asklagren. Molérbrytning pågår fortfarande, men just Hanklit är skyddad och det mycket välordnade molérmuseet, som fångar oss en god stund, är ett nytt sätt att få intäkter av moléret utan att det tar slut.

Solen gassar. Vi söker skugga i den lummiga trädgården på Skarregård - mitt i molérlandet - och vråker i oss *æbleskiver* med sylt och florsocker till teet och kaffet. Vi badar gång på gång. Vattnet i Limfjorden smakar musselsoppa

Anders Schærström

Med bistånd av Ingrid Falk, Umm Hellsten, Eva Pettersson och Birgitta Traxel

Några tips:

Abelines Gaard: www.hvidesande.dk/abelinesgaaard

Strandingsmuseum St. George/ Marinarkæologisk Center: www.strandingsmuseum.dk

Tipperne fuglereservat: www.sns.dk/jagt/reservatfoldere/tipperne/tippersedk.html

Mera tips om att cykla och vandra i Danmark följer.